

Drie Britse vindingen:
De Verlichting, voetbal, Israël.

Magda Heffer

Werkstuk bij de mastercursus *In het licht der rede* (C39312)

Academiejaar 2006-2007

Open Universiteit Nederland

Faculteit Cultuurwetenschappen

Inhoud

1. Inleiding	2
1.1 Kenmerken van de Verlichting	2
- <i>Rede, natuur en vooruitgang</i>	2
- <i>Strijd en optimisme</i>	3
1.2 Kritiek op het denken van de Verlichting	3
1.3 Toelichting onderzoek	5
2. Nationalisme en racisme	6
2.1 Theorieën van Hume over nationalisme.	6
2.2 Theorieën van Bauman over racisme.	7
2.3 Nationalisme en racisme in verband met voetbal en de staat Israël.	8
3. Conclusie	10
Literatuurverwijzing	12

1. Inleiding

1.1 Kenmerken van de Verlichting

Rede, natuur en vooruitgang

De Verlichting ontstond in Engeland met de geschriften van Locke en Bayle en de omwenteling van de Glorious Revolution van 1688, die een constitutionele monarchie vestigde. Groot-Brittannië werd de belangrijkste handelsmacht en met de industriële revolutie de eerste industriestaat ter wereld. Naargelang de economische en politieke verhoudingen, de bestaande sociale structuren en de cultureel-religieuze tradities in de diverse Europese landen van de achttiende eeuw, hebben de ideeën van de Verlichting zich op verschillende wijze ontwikkeld, gematigd of radicaal.¹ In Frankrijk was de kritiek van de *philosophes* radicaal. Buiten Frankrijk treft men meer de gematigde, christelijke variant van de Verlichting aan, die probeerde een compromis te vinden tussen rede en openbaring.² In Rusland bereikte de Verlichting slechts de bovenlaag van de bevolking. In Oostenrijk en Portugal werd de Verlichting van bovenaf ingevoerd. In Italië bleek de politieke verdeeldheid van het land uit het feit dat er een Lombardische, Toscaanse, Venetiaanse en Napolitaanse Verlichting bestond.³ Toch heeft de Verlichte elite, die een vrij omvangrijke groep was, aanhang gevonden in alle drie standen van het ancien régime. De belangrijkste filosofen van de Verlichting zijn in Engeland Locke, Hume, Burke, Smith, Bentham; in Frankrijk Bayle, Montesquieu, Voltaire, Diderot, d'Alembert, Rousseau, Condorcet; in Duitsland Kant, Herder, Lessing, Lichtenberg, Gottsched; in Italië Vico, Beccaria en de gebroeders Verri. De aanhangers van de Verlichting kenmerken zich door een kritische benadering van vrijwel alles wat bestaat. De drie fundamentele ideeën van de Verlichting zijn: rede, natuur en vooruitgang. Het kritische onderzoek dat in de zeventiende eeuw was begonnen, ging zich in de achttiende eeuw uitstrekken tot alle levensterreinen, inclusief dat van de godsdienst. Men ging het openbaringskarakter van de bijbel betwijfelen en ontkennen. Door de ontwikkelingen in de natuurwetenschappen met hun empirische methoden, was gebleken dat men tot ware kennis van de natuur kon komen door observatie van waarneembare feiten en experimenten. 'From Locke stemmed the important idea that our ideas about nature and moral truths are not innate or God-given, but empirical and rational human response.'⁴ Onwetendheid maakt onzeker en bang, en bijgevolg wantrouwend en agressief. Het was dus zaak een einde te maken aan die onwetendheid. De ontdekking van het verband tussen de precieze waarneming en kennis van de dingen leidde in de achttiende eeuw tot een groots civilisatieproject.⁵

---

¹ Helmut Holzhey, 'Aufklärung', in: Hans Jörg Sandkühler (ed.), *Enzyklopädie Philosophie 1* (Hamburg 1999) 100

² D.J. Roorda, 'De Verlichting', in: *Overzicht van de nieuwe geschiedenis. De algemene geschiedenis van het einde der middeleeuwen tot 1870* (Groningen 1983) 204

³ Helmut Holzhey, 'Aufklärung', in: Hans Jörg Sandkühler (ed.), *Enzyklopädie Philosophie 1* (Hamburg 1999) 100

⁴ Lester G. Crocker, 'Introduction', in: John W. Yolton e.a. (ed.), *The Blackwell companion to the Enlightenment* (Oxford 1991) 2

⁵ Cyrille Offermans (ed.), *In het licht der rede* (Amsterdam en Antwerpen 2000) 10

Strijd en optimisme

Voltaire is de bekendste *philosophe*. Hij had grote bewondering voor de Engelse natuurwetenschappelijke en filosofische prestaties (Newton, Bacon, Locke). Naast een bittere strijd tegen de geopenbaarde godsdienst, voerde Voltaire een humanitaire en politieke campagne. Hij streed tegen bijgeloof, domheid, priestermacht, fanatisme, onrecht, wreedheid en politieke onmondigheid.⁶ De strijd van de Verlichting ging tegen bijgeloof en vooroordeel én tegen de instanties die deze in stand hielden. In de Verlichting heerst de overtuiging dat deze strijd uiteindelijk gewonnen kan worden, omdat de mensheid in een voortdurend proces van vooruitgang is betrokken. De Verlichting heeft een optimistisch geloof in de mogelijkheden van de mens en vooral in zijn rede. De rede is de toetssteen van alle waarheid. De rede is maatstaf voor wat natuurlijk is en moet wat boven- of onnatuurlijk is bestrijden. De Verlichting ging gepaard met een toenemende tolerantie in geloofszaken en de eis tot individuele vrijheid en onderlinge gelijkheid. In de Verlichtingstijd begon de emancipatie van onderdrukte en achtergebleven groepen, zoals bijv. de boer, de vrouw en de jood. De filosofie bloeide in alle mogelijke genootschappen (salons, academies, loges van vrijmetselaars, leesclubs) en werd naar buiten gebracht in allerlei tijdschriften. Dit alles had een kosmopolitisch karakter. Op het gebied van recht en staat werden onredelijke tradities bestreden en werden pogingen tot hervormingen ondernomen ten aanzien van onmenselijke toestanden als het martelen van gevangenen en het procederen tegen heksen. In plaats van het goddelijk gezag kwam de theorie van het sociaal contract naar voren. Aanvankelijk had in moraal en recht het naturalisme de overhand, maar hedonisme en utilitarisme kregen steeds meer aandacht.⁷ 'The ethical dialectic was between two conflicting needs: happiness and virtue, the individual and society.'⁸

1.2 Kritiek op het denken van de Verlichting

Al sinds het prille begin in de jaren 1690 trok de Verlichting fervente medestanders en even felle tegenstanders. De conflicten van de *encyclopedistes* met hun tegenstanders in de Franse staat en de Franse katholieke hiërarchie droegen bij aan het definiëren van de Verlichting als beweging en zetten de toon voor het toekomstige debat. Jansenisten en jezuiten gingen tekeer tegen het zogenaamde materialisme van de *philosophes*; dat wil zeggen, tegen de ideeën dat het bestaan van god niet kan bewezen worden, dat bijgeloof meer kwaad doet dan atheïsme, dat de mens niet van de dieren verschilt en dat goddelijke en burgerlijke wetten slechts schrikbeelden zijn om mensen te onderdrukken.

Dichters, mystici en vroege romantici in de zestiger en zeventiger jaren van de achttiende eeuw, zoals Johann Georg Hamann, hekelden het dorre, aculturele

---

⁶ D.J. Roorda, 'De Verlichting', in: *Overzicht van de nieuwe geschiedenis. De algemene geschiedenis van het einde der middeleeuwen tot 1870* (Groningen 1983) 206-207

⁷ "Verlichting [cultuurgeschiedenis]." *Microsoft® Encarta® Winkler Prins 2006* [CD]. Microsoft Corporation, 2005.

⁸ Lester G. Crocker, 'Introduction', in: John W. Yolton e.a. (ed.), *The Blackwell companion to the Enlightenment* (Oxford 1991) 4

utilitarisme en het anonieme, abstraherende rationalisme van de Verlichting. 'God speaks to us in poetical words,' zei Hamann, 'not in abstractions for the learned.'⁹ Ook Vico had kritiek op extreem rationalisme. Deze kritiek op het materialisme en rationalisme in de ideeën van de Verlichting is ook door latere critici in de negentiende en twintigste eeuw steeds opnieuw aangehaald. Heine had problemen met het atheïsme. Horkheimer en Adorno betreurden het gebrek aan mystiek in de Verlichting; zij vonden dat de Verlichting zelf tot mythe was geworden.

In de inleiding van zijn boek *In het licht der rede* schrijft Cyrille Offermans dat het civilisatieproject van de Verlichting gepaard ging met het op losse schroeven zetten van talloze 'zekerheden'. De 'kantiaanse' moed die nodig is om die nieuwe onzekerheid te kunnen verdragen, is alleen in een idealistische gedaante een pure kwestie van het verstand. Beschermd levensomstandigheden kunnen bijdragen tot het opbrengen van die intellectuele moed. De verlichte opvattingen bleven beperkt tot een intellectuele bovenlaag van welgestelden. Het volk was verknocht aan zijn tradities, omdat die een minimum aan houvast en bescherming boden, ondanks al het inherente onrecht.¹⁰ Men wist wat men had en niet wat men ervoor in de plaats zou krijgen.

Hume had een sceptische visie op de rede vanwege haar beperkingen. 'Reason is nothing but a wonderful and unintelligible instinct. This instinct arises from past observation and experience. Reason is the discovery of truth and falsehood. Our passions, volitions and actions cannot be pronounced either true or false. Reason can have an influence only after two ways: either when it excites a passion, by informing us of the existence of something which is a proper object of it; or when it discovers the connection of causes and effects. All knowledge resolves itself into probability.'¹¹ Het tegengestelde van rede is verbeelding. Hume vond dat fantasie die niet in de hand gehouden wordt door de rede leidt tot bijgeloof, illusie en fanatisme. Ook de houding van de Encyclopédie is eerder het zich bewust zijn van de grenzen van het menselijk begrip dan de overschatting ervan. 'All certitude which is not mathematical demonstration, is only extreme probability. There is no other historical certitude.' Zo staat in het lemma 'Histoire' in de Encyclopédie.¹² Dit genuanceerde beeld op de rede houdt rekening met waarschijnlijkheid en niet slechts met zekerheid.

Hiertegenover staat het radicalisme van Rousseau. Rousseau vond dat de overgang naar een georganiseerde maatschappij niet gebaseerd was op een 'sociaal contract' in de zin van een politieke overeenkomst tussen een heerser en zijn onderdanen, zoals in de filosofie van Hobbes en Locke. Bij Rousseau ging het om een overeenkomst tussen

---

⁹ Lynn Hunt en Margaret Jacobs, 'Enlightenment studies', in: Alan Charles Kors (ed.), *Encyclopedia to the Enlightenment 1* (Oxford 2003) 418-430

¹⁰ Cyrille Offermans (ed.), *In het licht der rede* (Amsterdam en Antwerpen 2000) 10-11

¹¹ Hellmut O. Pappé, 'Enlightenment', in: Ph.P. Wiener (ed.), *Dictionary of the history of ideas. Studies of selected pivotal ideas 2* (New York 1973) 89-100, in: Herman Simissen, *In het licht der rede*, werkboek cursus (Heerlen 2005) 44

¹² Hellmut O. Pappé, 'Enlightenment', in: Ph.P. Wiener (ed.), *Dictionary of the history of ideas. Studies of selected pivotal ideas 2* (New York 1973) 89-100, in: Herman Simissen, *In het licht der rede*, werkboek cursus (Heerlen 2005) 44

de leden van de maatschappij onderling, dus om een afspraak tussen gelijken. Het volk was soeverein, het bestuurde zichzelf. Overheden waren slechts afgevaardigden van de soevereine volkswil. Het algemeen belang, dat tot uitdrukking kwam in de volkswil of *volonté générale*, moest onder alle omstandigheden de voorrang krijgen boven individuele eigzinnigheid. Rousseau liet echter nogal wat onduidelijkheid bestaan over de vraag hoe men de soevereine volkswil en daarmee het echte belang van de samenleving kan kennen. Het gevaar van onvrijheid en dictatuur ligt op de loer zodra enkelen zich kunnen aanmatigen de ware volkswil te kennen.¹³ 'Whatever pessimism Rousseau expresses about the realization of his scheme for a new society, it was surely utopian. Utopian fictions abound from the latter part of the seventeenth century to the end of the eighteenth. Almost all pictured a rigidly controlled, total society allowing no deviation.'¹⁴

Verschillende critici in de twintigste eeuw hebben de Verlichting als totalitair omschreven. Max Horkheimer en Theodor W. Adorno wezen op het onheil dat het Verlichtingsdenken met zich mee heeft gebracht, vooral door de ontmythologisering, de arbeidsdeling en het principe van gelijkheid. Zygmunt Bauman benadrukte dat de moderne tijd het racisme mogelijk maakte en bovendien de behoefte aan racisme creëerde. Het racisme ondersteunde de opwekking van anti-moderne gevoelens. Racisme bestond altijd al in de vorm van angst voor het andere. Het werd pas gevaarlijk toen het werd ondersteund met wetenschappelijke theorieën, waaronder de fysiognomiek, frenologie en theorieën over 'raciale gezondheid'. Dit heeft tot geweld en vernietiging op grote schaal geleid, zoals de holocaust.

1.3 Toelichting onderzoek

Opmerkelijk aan de tekstkeuze in de cursus is dat vier van de vijf auteurs die kritiek leveren op de Verlichting joden zijn en dat drie van hen kritiek hebben op het atheïsme van de Verlichting. Aangezien de Verlichtingsdenkers ijverden voor de emancipatie van de joden, is het des te interessanter om na te gaan of de kritiek terecht is. Het literatuuronderzoek heb ik beperkt tot de theorieën van de filosofen Hume en Bauman en tot de facetten nationalisme en racisme. Ik heb enkel het racisme tegen joden geïllustreerd en het racisme tegen negers buiten beschouwing gelaten. Ik trek de lijn door naar onze tijd waar het nationalisme en racisme zich manifesteren in bijvoorbeeld voetbal en de staat Israël, dat Britse creaties zijn, net als de Verlichting. Met dit literatuuronderzoek wil ik dan de vraag beantwoorden of de visie van David Hume en de kritiek van Zygmunt Bauman op de denkbeelden van de Verlichting gerechtvaardigd zijn.

---

¹³ D.J. Roorda, 'De Verlichting', in: *Overzicht van de nieuwe geschiedenis. De algemene geschiedenis van het einde der middeleeuwen tot 1870* (Groningen 1983) 209-210

¹⁴ Lester G. Crocker, 'Introduction', in: John W. Yolton e.a. (ed.), *The Blackwell companion to the Enlightenment* (Oxford 1991) 6

2. Nationalisme en racisme

2.1 Theorieën van Hume over nationalisme.

Hume was een zeer bescheiden man, wars van ijdelheid en uiterlijk vertoon die de hemelbestormers wilde ontvullen en de fundamentalisten tot bescheidenheid manen. Zijn filosofie heeft niet de pretentie de geheimen van de menselijke natuur definitief te ontvouwen, hij wilde juist de hoogmoed van zo'n project aantonen. Het bijzondere en het nieuwe is dat hij dat niet vanuit de metafysica doet, maar met de middelen van de moderne wetenschap, de 'experimentele methode'. In zijn boek *A treatise of Human Nature* (1739) schrijft Hume dat de vermogens van het verstand beperkt zijn. Het verstand wordt niet gestuurd vanuit een centrale die overzicht en inzicht garandeert, maar door irrationele, voorbewuste krachten, door gewenning en intuïtie. De scepsis van Hume ten opzichte van de wetenschap kan misschien nog het beste worden getypeerd als een verlichte variant van de humanistische scepsis van Montaigne, die ook zo zijn twijfels had over het voorspellende vermogen van de (medische) wetenschap. In zijn essay 'The sceptic' roemt Hume de opgeruimdheid van Montaigne als middel om de geest te sterken 'tegen de illusies van de hartstocht'. De hartstocht staat bij Hume niet hoog aangeschreven, net zo min als het verwante enthousiasme. Het zijn gemoedsgesteldheden waar hij voor waarschuwt omdat ze de mens buiten zichzelf brengen, hem tot een speelbal maken van blinde, animale driften, die alleen maar onheil veroorzaken.¹⁵

In zijn essay 'Over nationale kenmerken' schrijft Hume: 'De grote massa is geneigd om alle nationale kenmerken tot het uiterste door te drijven; en zodra het tot een principe is verheven dat een volk gemeen, laf of onwetend is, worden er geen uitzonderingen toegelaten, maar worden alle individuen onder dezelfde kritiek begrepen. Verstandige mensen veroordelen deze ongenueanceerde uitspraken, hoewel ze tegelijkertijd erkennen dat elk land een eigen verzameling manieren heeft, en dat sommige bijzondere kwaliteiten vaker worden aangetroffen bij het ene volk dan bij hun burenen.'¹⁶

Hume stelt vast dat alle nationale kenmerken, waar deze niet afhankelijk zijn van vaste morele oorzaken, voortkomen uit toevalligheden, en dat fysieke oorzaken geen waarneembare uitwerking hebben op de menselijke geest. Hume somt negen punten op om zijn stelling te ondersteunen, waarvan ik er vier wil aanhalen (3, 4, 5 en 6). Punt drie: 'Hetzelfde nationale karakter volgt gewoonlijk het gezag van de regering tot aan een nauwkeurige grens; en wanneer men een rivier oversteekt of voorbij een berg gaat treft men een nieuw stel kenmerken aan met een andere regering'. Punt vier: 'Waar een groep mensen, verspreid over verre landen, samen een hecht contact of verbinding onderhoudt, verkrijgt ze overeenkomstige kenmerken en heeft ze slecht weinig gemeen met de naties waarin ze woont. Zo hebben de joden in Europa en de Armeniërs in het Oosten een eigen karakter; en de eerstgenoemden staan net zo bekend om hun bedrog

---

¹⁵ Cyrille Offermans (ed.), *In het licht der rede* (Amsterdam en Antwerpen 2000) 355-356

¹⁶ David Hume, 'Over nationale kenmerken', in: Cyrille Offermans (ed.), *In het licht der rede* (Amsterdam en Antwerpen 2000) 386

als de laatstgenoemden om hun oprechtheid. De jezuiten in katholieke landen worden ook gezien als mensen met een geheel eigen karakter'. Punt vijf: 'Waar een of andere toevalligheid, zoals een verschil in taal of religie, twee volkeren die in hetzelfde land wonen verhindert dat ze zich met elkaar vermengen, zullen ze gedurende enkele eeuwen een afzonderlijk en zelfs tegengesteld stel kenmerken hebben. Punt zes: 'Identiek gedrag achtervolgt een volk en blijft over de hele wereld bij ze, net als dezelfde wetten en hun taal. De Spaanse, Engelse, Franse en Hollandse koloniën zijn allemaal goed van elkaar te onderscheiden, zelfs in de tropen'.¹⁷

Deze constatering van Hume, getransponeerd naar onze tijd, gelden nog steeds grotendeels.

2.2 Theorieën van Bauman over racisme.

Racisme in de vorm van angst voor het andere bestond altijd al. Het werd pas gevaarlijk toen het werd ondersteund met wetenschappelijke theorieën. Zygmunt Bauman illustreert dit in zijn boek *De moderne tijd en de holocaust* (1998). In hoofdstuk 3 'Moderniteit, racisme, vernietiging' schrijft hij dat de geschiedenis van het racisme een schijnbare paradox bevat. Onder het nationaal-socialisme ondersteunde het racisme de opwekking van anti-moderne gevoelens en angsten, en was blijkbaar juist vanwege dit verband zo effectief. Zo werd gepretendeerd dat de uitschakeling van de joden synoniem was voor de verwerping van de moderne orde. Dit wijst op het fundamenteel pre-moderne karakter van het racisme. Anderzijds is het racisme, als wereldbeeld en als bruikbaar instrument van de politieke praktijk, ondenkbaar zonder de vooruitgang van de moderne wetenschap, technologie en vormen van staatsbestuur. In die zin is het racisme een product van de moderne tijd.

De nazi-revolutie was een kwestie van sociale manipulatie op een grandioze schaal. De 'raciale stam' was een belangrijke schakel in de keten van manipulatieve maatregelen. De joden waren geen ras zoals de andere; ze vormden een anti-ras, een ras dat alle andere rassen wilde ondermijnen en vergiftigen, dat niet de identiteit van een enkel ras, maar de rassenorde zelf wilde uitputten. De joden waren een 'niet-nationale natie', en daarom de ongeneeslijke vijand van de op naties gebaseerde orde. In 1938 omschreef Walter Frank de jodenvervolgung als de sage van 'de Duitse wetenschap in zijn strijd tegen het wereldjodendom'. Vanaf de vestiging van de nazistische regering werden er wetenschappelijke instituten opgericht, onder leiding van vooraanstaande hoogleraren in de biologie, geschiedenis en politicologie, voor onderzoek naar 'het joodse vraagstuk' in overeenstemming met de 'internationale maatstaven van de moderne wetenschap'.

Met de opvatting van sociale manipulatie als een wetenschappelijk onderbouwde activiteit die was gericht op de vestiging van een nieuwe en betere orde (en die uiteraard

---

¹⁷ David Hume, 'Over nationale kenmerken', in: Cyrille Offermans (ed.), *In het licht der rede* (Amsterdam en Antwerpen 2000) 391

de beperking, of bij voorkeur de uitschakeling, van eventuele storende factoren inhiel), sloot het racisme inderdaad aan op het wereldbeeld en de praktijk van de moderniteit. En dat op ten minste twee wezenlijke punten. Ten eerste had de Verlichting de Natuur als de nieuwe godheid op de troon gezet en de wetenschap gewettigd als de enige orthodoxe cultus, waarvan de wetenschappers de profeten en priesters waren. Ten tweede was de moderne wereld vanaf de Verlichting gekenmerkt door een activistische, manipulatieve benadering van de natuur en zichzelf. De wetenschap werd niet om zichzelf beoefend, maar werd vooral beschouwd als een ontzagwekkend krachtig instrument dat degene die het beoefende in staat stelde om de werkelijkheid te verbeteren, naar menselijk idee en ontwerp om te vormen, en deze bij te staan in haar drang tot zelfvervolmaking.

De moord op de joden was een kwestie van rationeel maatschappelijk bestuur: een systematische poging om de mentaliteit, filosofie en voorschriften van de toegepaste wetenschap in dienst van dit bestuur te stellen. De moderne methode voor de tenuitvoerlegging van de moderne idee van uitroeiing werd gevonden in de moderne bureaucratie.

Al vormen heterofobie en grensbevechtingsangsten een reservoir van potentieel geweld, ze leiden niet tot volkerenmoord. Bauman waarschuwt echter dat we heterofobie niet moeten verwarren met racisme en misdaden met een zo hoge organisatiegraad als de holocaust, want dit is misleidend en potentieel gevaarlijk, omdat het de aandacht afleidt van de werkelijke oorzaken van de ramp: de moderne mentaliteit en sociale organisatie.¹⁸

2.3 Nationalisme en racisme in verband met voetbal en de staat Israël.

Het woord 'sport' is pas halfweg de negentiende eeuw uitgevonden in het kielzog van de industriële revolutie. Mensen werden in fabriekswijken opgesloten en gingen verlangen naar frisse lucht en lichaamsbeweging. In het begin was het sporters niet om het lichaam te doen maar om de geest. Ze dachten dat ze door het contact met de natuur te herstellen een beter mens zouden worden.¹⁹

De bakermat van het moderne voetbal is Engeland, waar in 1863 de Football Association (FA) werd opgericht. De eerste voetbalcompetitie werd gespeeld in Engeland in 1871. De eerste landenwedstrijd was die tussen Engeland en Schotland in 1872. Toen in 1904 te Parijs de Fédération Internationale de Football Association (FIFA) werd opgericht, had het gereguleerde voetbal zich al uitgebreid in o.a. geheel Groot-Brittannië, Zwitserland, Duitsland, Denemarken, België en Nederland. De FIFA stelde in 1928 het wereldkampioenschap voor landenteams in, dat in 1930 in Uruguay voor het eerst werd gespeeld.²⁰

---

¹⁸ Zygmunt Bauman, 'De moderne tijd en de holocaust' (Amsterdam 1998) 86-109, in: Herman Simissen, *In het licht der rede*, werkboek cursus (Heerlen 2005) 218-241

¹⁹ Midas Dekkers, 'Sporten is onzin', in: *Gazet van Antwerpen* 16.09.2006

²⁰ "voetbal." *Microsoft® Encarta® Winkler Prins 2006* [CD]. Microsoft Corporation, 2005.

Bij internationale wedstrijden, en zoals dit jaar de wereldkampioenschappen voetbal 2006, manifesteren zich nationalistische kenmerken. In Nederland is sprake van een 'oranjegekte', alle middenstanders versieren hun winkel met oranje vlaggetjes met de Nederlandse leeuw, zelfs de Chinezen voelen zich gedwongen mee te doen. De supermarkten liggen vol oranje producten, oranjetompoezen, hoedjes, t-shirts, enz. Behalve de nationale hymne worden er voetballiederen gezongen en kreten geroepen: 'Hup Holland Hup'. Hume zei het al: 'De grote massa is geneigd om alle nationale kenmerken tot het uiterste door te drijven'.

De Duitse filosoof Peter Sloterdijk vindt het een merkwaardige situatie dat de naties, die in zich in een trend van postnationalisering bevinden, zich ter wille van het toernooi weer als naties opstellen. Nationale elftallen zijn buiten het toernooi haast geen realiteit. Tijdens het toernooi vormen zij een soort simulatoren, die een bevolking eraan herinneren dat zij, als zij wil, zich nationaal kan identificeren. Voor een paar uurtjes doet men dat dan ook. Het volgende moment is men weer het zelfbewuste individu, zonder de behoefte zich ook maar ergens verbonden mee te voelen, laat staan met de natie.²¹

De Amsterdamse voetballer en trainer Rinus Michels deed de uitspraak: 'Voetbal is oorlog'. Dit sloeg op de aanvallende stijl van voetballen, maar de kreet werd opgepikt door de supporters. In de jaren negentig nam het supportersgeweld zowel in de stadions als daarbuiten verontrustend toe. Triest dieptepunt in het supportersgeweld was de veldslag tussen honderden Ajax- en Feyenoordsupporters in Beverwijk op 23 maart 1997, waarbij een dode viel: F-side-aanvoerder Carlo Picornie. Hierbij komt de opmerking van Hume in gedachten dat passies en het daarmee verbonden enthousiasme gemoedsgesteldheden zijn die de mens buiten zichzelf brengen en die alleen maar onheil veroorzaken. Ook verbaal nam het geweld toe: de slogan 'Hamas, Hamas, alle joden aan het gas' was voor enkele scheidsrechters aanleiding om wedstrijden van Ajax tijdelijk te staken. Op zondag 21 april 2002 stuurde de joodse burgemeester Job Cohen van Amsterdam een trein met FC Utrecht-supporters terug wegens het scanderen van dezelfde leus. Hierbij moet opgemerkt worden dat de spelers van de 'Amsterdamse Football Club Ajax' van oudsher 'joden' worden genoemd, omdat het van origine een in hoofdzaak joodse club was. Kreten van supporters zijn wel vaker racistisch, maar de gescandeerde slogan van 2002 verwijst in één moeite naar de uitroeiing van de joden onder het nazisme en de politieke strijd van de Palestijnen tegen Israël, waarbij Hamas de vernietiging van de staat Israël wil.

Ondanks dat verschillende auteurs van de Verlichting tolerantie en gelijke rechten bepleitten voor religieuze minderheden zoals joden, waren er ook velen die de algemene vooroordelen tegen joden deelden. De cosmopolitische visie werd door voorstanders van nationalisme en anti-semitisme verworpen. Een meer gematigd denker als Herder vroeg

---

²¹ Peter Sloterdijk, 'WM-Gespräch: Ein Team von Hermaphroditen', in: *Der Spiegel* 23/2006 - 03. Juni 2006, URL: <http://www.spiegel.de/spiegel/0,1518,419812,00.html>

zich af waarom de joden niet terugkeerden naar Palestina om er een echte natie te vormen.²² De joden zelf streefden ook naar een terugkeer naar Zion (Palestina) om daar een nationale staat te stichten. Na het mislukken van de emancipatie van de joden in de negentiende eeuw, kwam er een georganiseerd zionisme op gang. Rond 1880 vertrok een eerste golf van immigranten naar Palestina. Tussen 1897 en 1914 emigreerden echter 1 miljoen joden uit Europa naar Amerika en slechts 35 000 naar Palestina.²³

Palestina was van 1516 tot de Eerste Wereldoorlog een deel van het Turkse Rijk.²⁴ In maart 1916 begonnen de Engelsen op Sinaï en in het uiterste zuiden van Palestina een offensief tegen de Turken. In 1918 kwam Palestina onder Brits bestuur. De Britse Balfourdeclaratie van 2 nov. 1917 vervatte de belofte om een 'Joods Nationaal Thuis' in Palestina te scheppen. Deze verklaring van de Britse minister Balfour werd grotendeels toegeschreven aan de succesvolle lobby van Chaim Weizmann, één van de leiders van de Zionistische Wereldorganisatie, bij de Britse regering. De Arabieren spraken zich uit tegen elke vorm van verdeling van Palestina. Voor de verdediging van de Arabische belangen in Palestina dreigden zij in 1936 zich tot Britse vijanden te wenden, in de eerste plaats tot het nationaal-socialistische Duitsland.²⁵

Met de uitroeping van de staat Israël (1948) verloor de zionistische organisatie veel van haar betekenis. Het bestaan van de staat Israël lokte echter toenemend verzet uit van de Arabische staten die, daarin gesteund door de meeste communistische landen, het zionisme gelijkstelden met imperialisme. In 1975 veroordeelde een VN-resolutie het zionisme als een vorm van racisme. Desondanks bedraagt het aantal aanhangers van de zionistische organisatie thans ca. twee miljoen, zijn de Arabisch-joodse tegenstellingen niet opgelost en duurt het geweld nog steeds voort.

Deze historische feiten roepen punt vijf van Hume in gedachten, dat zowel voor de joden in Europa als in Palestina geldt: 'Waar een of andere toevalligheid, zoals een verschil in taal of religie, twee volkeren die in hetzelfde land wonen verhindert dat ze zich met elkaar vermengen, zullen ze gedurende enkele eeuwen een afzonderlijk en zelfs tegengesteld stel kenmerken hebben'. Tevens bevestigen deze feiten de waarheid van de visie van Bauman: 'Georganiseerd racisme is gevaarlijk en leidt tot volkerenmoord'.

3. Conclusie

Uit het bovenstaande blijkt dat Hume helder en verlicht gedacht heeft. Zijn theorie wordt nog steeds empirisch bevestigd. Zijn sceptis ten opzichte van de wetenschap is gegrond gebleken. De waarschuwingen en analyses van Bauman worden eveneens bevestigd. Zijn extreem nationalisme en georganiseerd racisme echter aan de ideeën van de Verlichting te wijten? Bauman geeft zelf de paradox aan van het pre-moderne karakter

---

²² Lynn Hunt en Margaret Jacobs, 'Enlightenment studies', in: Alan Charles Kors (ed.), *Encyclopedia to the Enlightenment* 1 (Oxford 2003) 421

²³ "zionisme." *Microsoft® Encarta® Winkler Prins 2006* [CD]. Microsoft Corporation, 2005.

²⁴ "Palestina." *Microsoft® Encarta® Winkler Prins 2006* [CD]. Microsoft Corporation, 2005.

²⁵ "Balfourdeclaratie." *Microsoft® Encarta® Winkler Prins 2006* [CD]. Microsoft Corporation, 2005.

van het racisme en van het racisme als product van de moderne tijd. De fout van de Verlichting vond hij dat de natuur en de wetenschap verheerlijkt werden en dat de natuur en de mens manipulatief benaderd werden. De drang naar perfectionering van de wereld heeft inderdaad tot veel vernietiging geleid en doet dat nog steeds. Aan de andere kant hebben tegenstanders van de Verlichting, zoals de aanhangers van de Romantiek, evengoed het nationalisme en racisme aangezwengeld. De aanhangers van verschillende religies voeren ook nog steeds een fanatieke strijd om de macht over de mens. In dat opzicht was het pleidooi van de Verlichting voor atheïsme en een seculiere maatschappij misschien wel optimistisch, maar toch niet verkeerd. De invloed van de Verlichting op het moderne westerse denken is groot geweest. Maar het is toch weinig genuanceerd zijn om enkel de negatieve kanten te belichten, zoals in de radicale kritiek van de zeventiger en tachtiger jaren van de twintigste eeuw is gebeurd. Wat dat betreft vind ik het terecht dat Cyrille Offermans het tijd vindt voor een herwaardering van de Verlichting. Het denken van de achttiende eeuw moet ook in de context van de tijd worden gezien. Latere generaties hebben die ideeën naar eigen inzicht gebruikt en gemanipuleerd. Of zoals Lester G. Crocker het zo mooi heeft geformuleerd: 'An influence is what a later generation chooses to absorb – and often to change'.²⁶ Bijgevolg is duidelijk dat de Britten de ontwikkelingen van hun drie creaties niet hebben kunnen overzien: de achttiende-eeuwse Verlichtingsdenkers konden het effect van hun ideeën niet vermoeden, de negentiende-eeuwse bedenkers van het voetbalspel konden niet voorzien hoe dit zich zou evolueren, en de twintigste-eeuwers die de goede bedoeling hadden de joden een eigen staat te geven hadden evenmin een idee van de consequenties.

---

²⁶ Lester G. Crocker, 'Introduction', in: John W. Yolton e.a. (ed.), *The Blackwell companion to the Enlightenment* (Oxford 1991) 3

Literatuurverwijzing

- "Balfourdeclaratie." *Microsoft® Encarta® Winkler Prins 2006* [CD]. Microsoft Corporation, 2005.
- Zygmunt Bauman, 'De moderne tijd en de holocaust' (Amsterdam 1998) 86-109, in: Herman Simissen, *In het licht der rede*, werkboek cursus (Heerlen 2005)
- Lester G. Crocker, 'Introduction', in: John W. Yolton e.a. (ed.), *The Blackwell companion to the Enlightenment* (Oxford 1991)
- Midas Dekkers, 'Sporten is onzin', in: *Gazet van Antwerpen* 16.09.2006
- Helmut Holzhey, 'Aufklärung', in: Hans Jörg Sandkühler (ed.), *Enzyklopädie Philosophie 1* (Hamburg 1999)
- David Hume, 'Over nationale kenmerken', in: Cyrille Offermans (ed.), *In het licht der rede* (Amsterdam en Antwerpen 2000)
- Lynn Hunt en Margaret Jacobs, 'Enlightenment studies', in: Alan Charles Kors (ed.), *Encyclopedia to the Enlightenment 1* (Oxford 2003)
- Cyrille Offermans (ed.), *In het licht der rede* (Amsterdam en Antwerpen 2000)
- "Palestina." *Microsoft® Encarta® Winkler Prins 2006* [CD]. Microsoft Corporation, 2005.
- Hellmut O. Pappé, 'Enlightenment', in: Ph.P. Wiener (ed.), *Dictionary of the history of ideas. Studies of selected pivotal ideas 2* (New York 1973) 89-100, in: Herman Simissen, *In het licht der rede*, werkboek cursus (Heerlen 2005)
- D.J. Roorda, 'De Verlichting', in: *Overzicht van de nieuwe geschiedenis. De algemene geschiedenis van het einde der middeleeuwen tot 1870* (Groningen 1983)
- Peter Sloterdijk, 'WM-Gespräch: Ein Team von Hermaphroditen', in: *Der Spiegel* 23/2006 - 03. Juni 2006, URL: <http://www.spiegel.de/spiegel/0,1518,419812,00.html>
- "Verlichting [cultuurgeschiedenis]." *Microsoft® Encarta® Winkler Prins 2006* [CD]. Microsoft Corporation, 2005.
- "voetbal." *Microsoft® Encarta® Winkler Prins 2006* [CD]. Microsoft Corporation, 2005.
- "zionisme." *Microsoft® Encarta® Winkler Prins 2006* [CD]. Microsoft Corporation, 2005.